

UOT 582.28

ABŞERON YARIMADASI FLORASININ VƏ TERMAL SULARININ MİKOBİOTASININ BİOMÜXTƏLİFLİYİ

¹HƏSƏNOV XANƏHMƏD ƏBİLHƏSƏN oğlu

²ƏLİYEV FİKRƏT TOFİQ oğlu

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2-baş müəllim

syrius80@gmail.com

Açar sözlər: Abşeron, növ, dominant, flora, örtülütəxumlu

Təbiətin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi bəşəriyyət qarşısında duran ən vacib problemlərdən biridir. Bu problem ətraf mühitin qorunması, təbii ehtiyatlardan düzgün və səmərəli istifadə edilməsi, onların bərpası üzrə kompleks tədbirlərin hazırlanmasını tələb edir. Bu və ya digər rayonun bitki örtüyünün qorunması və səmərəli istifadəsi üçün onun bitkiçiliyinin hərtərəfli öyrənilməsi, xalq təsərrüfatı əhəmiyyətli bitkilərin aşkar edilməsi çox vacibdir. Bu işdə regional floristik materialların çox böyük əhəmiyyəti vardır [1].

Abşeron yarımadasının ümumi sahəsi 23232,0 min hektardır. Bunun 16535,0 ha qış otlaqlarının yararlı sahələrinə aiddir. Lakin qalan 6697,0 ha tədqiq olunmayan otlaqların torpaqlarıdır. Həmin qış otlaqları Qaradağ və Abşeron rayonlarının hüdudlarında yerləşməklə, otlaqların bitki örtüyü okean səviyyəsindən – 26 metrədən 400 metrə kimi yüksəklikdə Xəzər dənizindən tutmuş Qaraquş, Kərkəs, Bozdağ dağlarına qədər müxtəlif relyefdə yayılmışdır. O cümlədən tədqiq olunmuş səhra və yarımsəhra fitosenozları eroziyaya məruz qalmış, şorakətləşmiş və şorlaşmış boz-qonur torpaqlarda, habelə Xəzərin sahilindəki qumluqlarda, Sumqayıt çayın kənarı və çoxsaylı göllərin əhatəsində formalaşmışdır [2].

Cədvəl.

Abşeronda yayılan Trametes Quel. cinslərinə aid göbələk növlərinin ümumi xarakteristikası

№		Ayrılan ştam sayı	Ekolo-trofik əlaqəsi	Çürümə tipi	Hifal sistem	Substrata münasibət
1	<i>Trametes cervina</i>	4	politrof	Ağ	dimitik	evritrof
2	<i>T. heteromorpha</i>	4	saprotrof	Qonur	dimitik	
3	<i>T. hirsuta</i>	5	politrof	Ağ	trimitik	
4	<i>T. hohneli</i>	4	saprotrof	Qonur	dimitik	
5	<i>T. ochraceus</i>	4	saprotrof	Ağ	trimitik	
6	<i>T. pubescens</i>	4	politrof	Ağ	trimitik	
7	<i>T. suaveolens</i>	3	politrof	Ağ	trimitik	
8	<i>T. trogii</i>	4	politrof	Ağ	trimitik	
9	<i>T. versicolor</i>	5	saprotrof	Ağ	trimitik	
10	<i>T. zonata</i>	6	saprotrof	Ağ	trimitik	
Cəmi.		43	P/S=5/5	Q/A=2/8	D/T=3/7	

Tədqiqat obyektini kimi *Trametes Quel* cinsinə aid ksilotrof bazidiomisetlər seçilmiş və bu cinsə aid növlərdən təmiz kulturaların ayrılması üçün Abşeronda bitən ağaclarla məskunlaşan meyvə cisimlərindən (MC) istifadə edilmişdir. MC-nin götürülməsi zamanı isə əsas diqqət onların

məskunlaşdıqları substratlara, substratın bioloji vəziyyətinə, eləcə də fəsil amilinə yönəlmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, işin gedişində Mərkəzi Nəbatat bağı, şəhər yaşıllıqlarında olan ağaclardan da nümunələr götürülmüşdür.

Göründüyü kimi, qeyd alınan göbələklər müxtəlif aspektlərdə fərqli xüsusiyyətlər daşısalar da (cədvəl), aralarında həqiqi biotroflara rast gəlinmir, yəni onlar əsasən bioloji vəziyyətinə görə canlılığını itirmiş və ya itirməkdə olan substratlarda məskunlaşır.

Azərbaycan Respublikası son dərəcə zəngin və rəngarəng bitki sərvətinə malikdir. Müəyyən olunmuşdur ki, Azərbaycan florasında 4500-ə yaxın bitki növü vardır ki, onların da 800-ə qədəri efir yağlı bitki hesab olunur. Eyni zamanda qeyd etmək yerinə düşər ki, hal-hazırda dünya elminə 2000-ə yaxın efir yağlı bitki növü məlumdur ki, onların da bir sıra nümayəndələri xalq təbabətində müalicə məqsədləri üçün istifadə edilir [3].

Aparılan tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycanın müxtəlif ekoloji ərazilərində yayılmış efir yağlı bitkilərin mikobiotası taksonomik strukturuna, rastgəlmə tezliyinə və ekolo-trofik əlaqələrinə görə kompleks şəkildə tədqiq edilmişdir.

Müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan florasına daxil olan 40 növ efir yağlı bitkinin mikobiotasının formalaşmasında 87 göbələk növü iştirak edir ki, onların da 82,8%-ni anamorf göbələklər təşkil edir və qalan göbələklərin taksonomik struktur vahidi üzrə paylanma ardıcılığı aşağıdakı kimi olmuşdur: Zygomycota – 8,0%, Ascomycota – 4,6%, Bazidiomycota – 4,6%.

Novxanı qəsəbəsi ətrafında 26 ha ərazidə tərəfimizdən efir yağlı bitkilərdən olan *Senecio vulgaris*-in 11,2±1,3kq-a qədər ehtiyatı olduğu müəyyənləşdirilmişdir. Qeyd edək ki, *S.vulgaris* olan senozlarda tərəfimizdən bir sıra təsviri xarakterli müşahidələr aparılmışdır. Birinci təsviri müşahidəmiz yol kənarlarında həyata keçirilmişdir. Bu senozların edifikatoru əsasən, *Hirschfeldia incana* (L.) və *Calendula persica* C. A. Mey. hesab olunur. Bu otluğun 40-50%-i bu bitkilər tərəfindən örtülmüşdür.

İkinci təsviri zonamız bu qəsəbənin sahil boyu ərazilərindən ibarət olmuşdur. Burada *Senecio vulgaris* və ya *Adi xaçgülü* ot bitkiləri arasında seyrək və ya 5-7 fərddə yayılmışdır. İkinci təsviri zona kimi bitki örtüyü, demək olar ki, olmayan boş ərazilər götürülmüşdür. Hansı ki, belə senozlarda, əsasən, *Climacoptera crassa* (Bieb.) Botsch. və *Petrosimonia brachiata* (Pall.) Bunge dominantlıq edirlər. Bu ərazilərdə *Senecio vulgaris* adətən tək-tək halda bitir. Eyni zamanda qeyd edək ki, *Senecio vulgaris* və ya *Adi xaçgülünün* Nəbatat bağı ərazisində də yayılması tərəfimizdən müəyyən edilmişdir.

Ümumiyyətlə, apardığımız genişmiqyaslı tədqiqatlar nəticəsində məlum oldu ki, *Senecio vulgaris* və ya *Adi xaçgülü* Abşeron rayonu ərazisində geniş yayılmışdır. *Adi xaçgülü* halomezokserofit ekoloji qrupuna aid olunur. Bu bitkiyə, bir qayda olaraq, otlaqlarda, psammofit-littoral və səhra bitki örtüyündə, bostanlarda, üzüm plantasiyalarında, tarlalarda rast gəlinir [4]. Qeyd etmək yerinə düşər ki, *Senecio vulgaris* adventiv tipli areala malik olur.

Respublikamızın onlarca təbii yeraltı sərvətlərindən olan termal su mənbəyi ölkəmiz üçün mühüm önəm daşıyır. Bu baxımdan belə bir sərvətin istifadə imkanları, qorunması onun fiziki-kimyəvi tərkibinin, mikobiotasının öyrənilməsi zərurəti yaradır [5].

Abşeron yarmadasında yerləşən Şıx termal su mənbəyinin temperatur göstəricisi (65°C) göbələklərin böyüməsi üçün temperaturun ən yuxarı həddindən də böyükdür, lakin buna baxmayaraq həmin mənbədən götürülən nümunələrdə göbələklərə rast gəlinmişdir ki, bu zaman da göbələk koloniyasına başlanğıcı orada olan konidilər vermişdir. Belə ki, göbələk konidilərinin temperatura davamlılığı mitselilərlə müqayisədə 8-12°C qədər fərqlənir, yəni konidilərin öz həyat qabiliyyətini daha yüksək temperaturda saxlaması aydın olmuşdur.

Müəyyən edilmişdir ki, termal su mənbələrindən ayrılan göbələk ştamlarının, demək olar ki, hamısı hidrolitik fermentləri sintez etmək qabiliyyətinə malikdirlər və onların sintez etdikləri fermentlər 65°C-də temperatura münasibətinə görə termohəssas ($\tau_{1/2} \leq 35$ dəq), termotolerant (60 dəq $\geq \tau_{1/2} \leq 600$ dəq) və termostabil ($\tau_{1/2} \geq 720$ dəq) olurlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Qarayusifova A.K. Azərbaycanın bəzi meşələrində yayılan afilloforoidli göbələklərin növ müxtəlifliyi və resurs potensialı. Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2012, s.24
2. Abşeronun ümumi coğrafi xəritəsi. M:1:100000. Bakı, Azərbaycan Respublikasının Geodeziya və Kartografiya üzrə Dövlət Komitəsi. 1992.
3. Azərbaycanın faydalı bitkiləri. Bakı: Elm, 1971, 185 s.
4. Ağayeva S.O., Baxşəliyeva K.F. Azərbaycanın yaz xacgülü bitkisinin efir yağılılığı və antifunqal xassələrinin öyrənilməsi // "Faydalı bitkilərdən istifadənin aktual problemləri" mövzusunda Beynəlxalq konfransın materialları. Bakı: Elm, 2011, s.234-237
5. Aslanov A.D., Akhundov V.S., Ahmedova O.M. Mineral and thermal waters. Baku: BSU, 1997, p.106

РЕЗЮМЕ

БИОРАЗНООБРАЗИЕ МИКОБИОТЫ ФЛОРЫ И ТЕРМАЛЬНЫХ ВОД АПШЕРОНСКОГО ПОЛУОСТРОВА

Гасанов Х.А., Алиев Ф.Т.

Ключевые слова: Апшерон, вид, доминант, флора, покрытосеменные

Растительность Апшеронского полуострова сформировалась, начиная с четвертичного периода. Современные фитоценозы образовались, начиная с Каспийского моря и до его берегов, под влиянием разнообразных климатических, эуаферических и других экологических условий. Различные экологические условия являются одним из главных факторов, способствующих формированию специфичной микобиоты в конкретном биоценозе. В целом, в результате проведенных нами широкомасштабных исследований стало известно, что *Senecio vulgaris* широко распространен на территории Апшеронского района.

SUMMARY

BIODIVERSITY OF MYCOBIOTA FLORA AND THERMAL WATERS OF THE ABSHERON PENINSULA

Hasanov H.A., Aliev F.T.

Key words: Absheron, species, dominant, flora, angiospermae.

The vegetation of the Absheron Peninsula was formed starting from the Quaternary period. Modern plant communities were formed, beginning from the Caspian sea to its shores under the influence of various climatic, euafrica and other environmental conditions. Different environmental conditions are considered one of the main factors contributing to the formation of a specific mycobiota in a particular biocenosis. In general, as a result of our extensive research, it became known that *Senecio vulgaris* is widely distributed in the territory of the Absheron region.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	10.05.2019
	Son variant	10.10.2019